

Jaume I, hi apareixen tots dos; en la *Q.* de Reixac es troba més sovint *maytí*, «al *maytí*, cant lo prom fo levat», però també «huy *matí*» (55.7, 95.14, 98.25).

Modernament la forma *matí* ha quedat limitada a l'Alguer (BCEC 1907, 52; BDLC XIII, 258), i a una llarga faixa del Nordoest al llarg de la frontera lingüística, que ja comença a Fraga (BDC IV, 37) i Llitera, cap al Nordest arriba fins a la Conca (Trempe, Talarn, 1957) i rodalia de Sort (Llarvén, 1964), però ja no a Ferrera ni Vall Ferrera (1932-3). I és la pròpia de Ribagorça, i en el sentit més ample: *matí*, per exemple, al Pont de Suert (BDLC XII, 177).

Pel que fa a la terminació, més a l'Oest degué haver-hi al principi una alternança, de tipus normal en aquell dialecte, sing. *matino*/plural *matins*, que després ha tendit a igualar-se, en part de la zona menys occidental, admetent *matí* en singular: a les Païls sento *matino* només a una persona, *matí* a unes quantes, tots dos també a Llaguarres, aquest a Lasquarri a un vell, i aquell a un home de mitja edat («a las tres del *matino*»), *matino* a la Pobla de Roda (1957), a Benasc (1965) i a Torlarribera («demana *matino*», 1957), i també només aquest a Cercuran (*iste matino*, i el proverbi «alba roia pel *matino* / çira aigua ta 'l molino», 1965). Així continua encara per l'Alt Aragó: a Bielsa van a collir espígol el «*matín* de San Juan», si fa fred «fes fuego de *matíns*», i, adverbialment, en lloc de 'demà' diuen *matín*, i *dispués de matín* 'demà-passat' (1965); «qui ha bon veïn / sí ha bon *matín*» en els refranys de mj. S. XIV (RFE XIII, 371) que semblen de Ribagorça.

Entre les llengües romàniques el ll. MANE fou substituït per una perífrasi adjectiva (HORA) *MANEANA en castellà (*mañana*) i gallegoportuguès (*manhã*; sard *mangianu* TEMPUS MANEANUM), incloent-hi la *manjanã* (en una *barça* mossarab); i mentre que totes les altres el substituïren per l'adjectiu MATŪTINUS, MATUTINUM, l'it. *mattina* de HORA MATUTINA: substitució paral·lela a la d'*hiems* per (*tempus*) HIBENUM, d'*aestas* per (*tempus*) AESTIVUM, i de *ver* per (*tempus*) VERANUM; veg. sobre això M-Lübke (*Einführung roman. Sprwiss.*, 157): d'aquí el mot català, el fr. *matin*, i l'oc. *matin* o *matin*.

També en llengua d'oc està documentat des dels orígens: trobadors de mitjan S. XII, com Marcabré i Cercamon (veg. PSW V, 163-5; Rayn. IV, 173; TdF, s. v. *matin*); allà *mati(n)* és la forma provençal i de la major part del domini (ja en B. de Born, *Castiagilós*, *Jaufré*, *Flamenca* etc.), incloent-hi la major part del lld. (textos antics de Montpeller etc.), i dels dialectes nòrdics, però hi ha *matí* en una part del Llenguadoc, Guiana (Guiraut de Bornel), i si fa no fa tot el gascò (ja en Cercamon) fins a la Vall d'Aran inclusivament. Variant que s'estengué més o menys pel Nord d'Itàlia, i en el S. XIV apareix fins a Mòdena (a. 1377, *Laudario dei Battuti*, *BhZRPb.* xx, 89). Des dels cat. va passar manllevada al cast., com a terme religiós, en la forma *matines* del cat. occid. (< HORAS MATUTINAS), ja documentada allà en el S. XV, si bé allà el nostre plural femení en *-es* s'hi ha convertit en un masculí,

segons el sistema de la llengua (i antigament s'hi troba *matines* en el *Cid*, i aquest i *matinas* en Berceo).

Diversos romanistes han cercat una explicació d'aquesta variant en *-it-*: rebuscada i inversemblant la de Ronjat (*GrammIstProvMod.* II, 260); insostenible la de Bartoli (*KJRPf.* XII, 126n.); hauria nascut en el Nord d'Itàlia, com a ultracorrecció del fenomen italià pel qual *-ct-* es torna *-tt-*, des d'on s'hauria hagut de propagar com a manlleu lingüístic més enllà dels Alps; però un manlleu (comprensible si es tracta d'hores canòniques) és inconcebible en el nom d'una part cabdal de la vida, i ens apareix com una idea absurda tractant-se d'una variant molt minoritària i incorrecta en el domini suposat originari, i que està separat del propi per un hiatus d'un miler de kilòmetres. Es tracta d'una diferenciació molt més que d'ultracorrecció. La primera T de MATUTINUM, en perdre's la U, quedà implòsiva i desigual de la T següent; no fou de primer com una TT geminada, que ja se simplificava en forma d'una T forta: com és freqüent quan hi ha l'amenaça de confusió entre dos fonemes consecutius i semblants, es produí una diferenciació entre ells, tornant-se *-çr-* (la coexistència de les dues solucions *-cr-* > *-tt-* o *-it-* en llatí vulgar tardà pogué contribuir a donar el colorit *-cr-* > *-it-*).

És, doncs, un fenomen semblant al del cast. HINCAR (DCEC/DECH) de FIG(1)CARE, i als altres exemples d'aquest fenomen de diferenciació nasalitzadora, que reuneixo en aquell article; de fet aquesta solució nasal *nd* també va donar-se en el nostre mot, en la seva variant *mandin*, *mandinas*, que n'és la forma llemosina, fins avui (TdF), i que ja s'hi documenta en alguns textos antics des del S. XV (comptes d'Esteve Benoist, de 1426 i d'altres, PSW V, 145-7); en efecte, en una part de les terres d'Oc, almenys, la síncope de la -u- de MATUTINUM no es completà fins tard (justament a causa d'aquella resistència davant la imminent confusió de les dues -r-r) deixant temps per a la sonorització de les intervocàliques, car en diversos passatges del *Breviari d'Amor* de M. Ermengaut de Beziers (S. XIV) apareix la grafia *matin*, i en algun altre passatge *matdin* o *matin*, PSW, p. 163: és clar que és *matdin* el que es diferencià en el lle. *mandin*.

El llatí MANE restava en llatí vulgar sobretot com a adverbi: *surrexit mane*, i hi hagué tendència tot seguit a reservar-lo com a determinació del matí del dia següent, generalment ampliat com a DE MANE, que ha donat el nostre *demà* (*demain*, *domani*); en català (en llengües germanes en quedà alguna cosa més, vegeu DCEC) no en restà més que alguna mostra esparsa, i amb el sentit de 'de matí', 'dejorn': «Lo senescal *man* se levà, / dins en la cambra se n'intrà, / e lo rey, qui'l sentí venir, / sempre li comensà a dir: / —Com venits a 'ytal hora?» (*Set Savis*, v. 1603). Quasi pertot, però, apareix reemplaçat, ja en català antic, fins en les funcions adverbials per *matí* en diverses construccions: fins i tot per dir 'demà' es repetia llavors el procés dient *al matí* en el sentit de 'l'endemà': «a les presons lo van menar; / *al matí* dien tuyt —Què és? / Aytal burgès an anit pres: / corre la vila mantinent, /